

УДК 377.5:02(477)«1920/1940»
ORCID 0000-0002-0208-1292
ORCID 0000-0003-4970-8643

Віктор Соколов
Олександр Косюк

РОЗВИТОК БІБЛІОТЕЧНОЇ ОСВІТИ В ТЕХНІКУМАХ І ШКОЛАХ ПОЛІТОСВІТИ В УКРАЇНІ У 1920–1940-Х РР.

У вітчизняному бібліотекознавстві питання становлення та розвитку середньої спеціальної бібліотечної освіти в Україні залишаються ще недостатньо вивченими дослідниками та фахівцями, зокрема немає ґрунтовних досліджень з вивчення місця і значення діяльності різних технікумів і шкіл, що готували бібліотечних фахівців в Україні у 1920–1940-х рр. Більшість наукових праць було присвячено питанням розвитку вищої професійної освіти та питанням підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів. Дослідники мало уваги звертали на питання формування середньої спеціальної бібліотечної освіти, зокрема залишається майже не розкритим питання розвитку технікумів і шкіл політосвіти, що готували бібліотекарів середньої ланки кваліфікації. Загальні положення з формування середньої спеціальної бібліотечної освіти та окремі відомості щодо діяльності технікумів і шкіл політосвіти охарактеризовано у працях О. Бурби, О. Соколової, І. Цареградського та ін. Певну інформацію про становлення та розвиток технікумів і шкіл політосвіти відображено у наукових статтях сучасних дослідників історії бібліотечної освіти Н. Березюк, М. Глазкова, Н. Новікової, А. Соляник та ін. Важливі відомості про діяльність технікумів політосвіти в Україні відображено в роботах І. Коваленко та Л. Климчук. Метою пропонованої статті є висвітлення становлення середньої спеціальної бібліотечної освіти в Україні у 1920–1940-х рр.: особливостей створення, формування та значення технікумів і шкіл політосвіти, що готували бібліотечних фахівців середньої ланки кваліфікації.

Відомо, що бібліотечна освіта у 1920-х рр. в радянських республіках розвивалася у тісному зв'язку з політосвітою та педагогічною освітою. У цей період в СРСР система масової політико-освітньої роботи (політосвітня робота в той час була цілком подібна до культосвітньої) серед дорослого населення, зокрема – в бібліотеках, існувала для виховання народних мас у дусі марксизму-ленінізму та мобілізації їх для виконання конкретних завдань, поставлених ко-

муністичною партією. Політосвітня (культосвітня) робота, до якої належала і бібліотечна діяльність, розгорталася паралельно з розвитком партійної освіти та політико-виховної частини позашкільної освіти і використовувала всі її засоби. Кадри організаторів для системи політосвіти готувалися, переважно, в інститутах, технікумах та школах політосвіти. Перед навчальними закладами такого типу, як технікуми та школи політичної освіти, у період так званої культурної революції, ставилися завдання готувати районних інспекторів політосвіти, директорів будинків і палаців культури, методистів, керівників художньої самодіяльності, масовиків-вистівників та інших діячів клубної роботи, а також бібліотечних фахівців. Загалом, до навчальних закладів системи політосвіти у 1920-х рр. належали: школи ліквідації неписьменності; радянсько-партійні школи; школи для дорослих підвищеного типу; школи для малописьменних; політшколи; клуби учнів; хати-читальні; технікуми комуністичної освіти; технікуми і школи політосвіти та ін. Кількість навчальних закладів політосвіти в Україні становила декілька тисяч. Тільки на Харківщині у сер. 1920-х рр. шкіл політосвіти було приблизно 200 [7, с. 6]. Переважно, це були невеликі навчальні заклади, де вчилася, приблизно, від декількох десятків до 200–300 осіб. Школи політосвіти вирішували завдання підготовки слухачів для подальшої самоосвіти та до вступу у наступний навчальний заклад. До шкіл політосвіти приймали осіб, які досягли 17 років, вміли швидко читати, писати, знали арифметику в обсязі загальної школи першого ступеня. Термін навчання тривав два або три роки. Окрім загальноосвітніх дисциплін, тут вивчали спеціальні предмети, що визначалися спеціалізацією школи. Випускники двохрічних шкіл політосвіти мали такі ж самі права і можливості, як і випускники середніх спеціальних навчальних закладів, а випускники трирічних шкіл політосвіти мали право після здачі іспитів поступати до вищих навчальних закладів. Таким чином, школи політосвіти та технікуми політосвіти

за своїм статусом були майже однаковими.

Отже, у середині 1920-х рр., в СРСР почала формуватися система підготовки бібліотекарів середньої кваліфікації, яких готували також на політосвітніх відділеннях радпартшкіл та на політосвітніх і бібліотечних відділеннях педагогічних технікумів. У педтехнікумах вивчення спеціальних предметів починалося лише в останній рік навчання. Підготовка за спеціальними дисциплінами відступала на другий план. Звідси, випускники, як спеціалісти бібліотечної справи, були недостатньо професійно підготовлені, окрім того, вони не мали необхідної спеціалізації [14, с. 39–40]. Так само і в технікумах політосвіти на бібліотечних відділеннях, готували, в першу чергу, політичних агітаторів, культосвітніх та партійних працівників, відповідно до чого була складена і навчальна програма. До того ж, політосвітні, комуністичні, педагогічні вузи і технікуми, радпартшколи і деякі інші навчальні заклади, які мали бібліотечні відділення, у 1920-х рр. випускали відносно планів і темпів бібліотечного будівництва дуже невелику кількість бібліотечних фахівців.

Постановою ЦК партії від 30 жовтня 1929 р. «Про покращення бібліотечної роботи» було дано вказівку про планомірну підготовку нових і перепідготовку наявних кадрів бібліотекарів. У 1930 р. радянським урядом було прийнято рішення про створення спеціальної вищої бібліотечної школи та про розгортання мережі бібліотечних технікумів. Проте, протягом 1930-х рр. дефіцит бібліотечних кадрів не слабшав: у великих міських і центральних бібліотеках без спеціальної освіти було 45–50 % бібліотечних працівників, у сільських – 70–75 %. Відомо, що у 1937 р. в Україні в системі Наркомосу працювало 4406 бібліотекарів, з яких лише 113 мали вищу освіту, 920 – середню, 3373 – початкову [1, с. 34].

У 1920-х – на поч. 1930-х рр. радянська влада активно здійснювала програму з розгортання «національного державного будівництва». У зазначений період активно діяли національні навчальні установи освіти, бібліотеки та інші культурно-освітні заклади національних меншин. Діяли Польський педагогічний інститут у Києві (1930–1935 рр.), Київський польський педагогічний технікум (до 1935 р.), Польський інститут пролетарської культури у Києві, Одеський німецький педагогічний інститут (до 1938 р.), Уманський польський педагогічний технікум, Польський педагогічний технікум у Проскуріві (з 1954 р. – Хмельницький) та ін. Деякі із зазначених закладів були досить потужними, наприклад у Польському педагогічному інституті у Києві у 1934 р. навчалось 720 студентів, 54 аспіранта та 450 робітфаківця, а у читальній залі інституту могли розміститися 150 читачів. Педінститути та

педтехнікуми нацменшин також готували політосвітніх та бібліотечних працівників. Наприклад, в Одесі наприкінці 1920-х рр. діяв єврейський педагогічний технікум, який приймав на шкільне відділення 60 осіб та по 30 осіб на дошкільне, позашкільне та відділення політосвіти [8, с. 19–20]. Загалом, в Україні у 1931 р. діяло три єврейські педтехнікуми [4, с. 228]. Проте, радянською владою на поч. 1930-х рр. національне відродження поступово почало згортатися, було започатковано періодичні кадрові чистки фахівців «з національними ухилами». У 1938 р. вийшла Постанова ЦК КП(б)У «Про реорганізацію національних шкіл в Україні», яке зазначало, що у зв'язку із загостренням класової боротьби в ході соціалістичного будівництва в республіці з'явився «повзучий націоналістичний ухил», а національні навчальні заклади перетворилися на «розсадники буржуазно-націоналістичного впливу на учнів». Функціонування цих шкіл визнавалося шкідливим і не обов'язковим явищем. Постанова остаточно легалізувала насильницьке згортання проявів національної культури, у тому числі – у галузі освіти.

Основними канонами бібліотечної освіти у радянські часи ставали принципи: партійності та комуністичного виховання; формування активних політично свідомих «борців» політосвітньої роботи; домінування політграмоти в основі гуманітарної професійної освіти; поєднання суспільно-політичної підготовки та бібліотечних знань у формуванні прикладних професійних навичок та вмій. Обов'язковий набір суспільно-гуманітарних дисциплін складався з таких навчальних предметів як історія партії, основи марксизму-ленінізму, політична економія, вітчизняна та зарубіжна історія, вітчизняна та зарубіжна література, атеїзм, педагогіка, психологія тощо. Ідеологічна складова у бібліотечній освіті займала провідне місце. Загальна професійна проблематика, починаючи з 1930-х рр., ледве виходила за межі вивчення спадщини праць В. Леніна і Н. Крупської з бібліотечної справи та робіт, що торкалися питань боротьби з «буржуазним» бібліотекознавством. У 1920–1930-х рр. і в подальшому бібліотекаря розглядали, в першу чергу, як ідеологічного працівника, який за своїм соціальним призначенням повинен ставати поряд з партійним діячем [5, с. 208–209].

Відповідно до планів реорганізації мережі та системи педагогічної освіти, на виконання постанови Ради народних комісарів УСРР № 633 «Про реорганізацію мережі й системи педагогічної освіти» від 11.08.1930 р., в Україні протягом 1930–1931 рр. було відкрито 13 технікумів комуністичної освіти (політосвіти) з двома відділами – масово-організаційним і бібліотечним, які готували бібліотечних працівників та інструкторів

організаційно-масової роботи. Першими такими закладами в Україні були: Ніжинський технікум радянського будівництва, Тульчинський технікум масової політосвіти, Мелітопольський технікум політосвіти, Київський технікум комуністичної освіти, Кам'янець-Подільська школа підготовки політично-освітніх працівників, Олександрійський технікум комуністичної освіти (до 1932 р. – Криворізький або Гданцівський (у с. Гданцівка)) та ін. За відомостями О. Бурби, до червня 1934 р. в Україні було 12 технікумів комуністичної освіти [2, с. 13]. Вже у 1947 р. більшість з них (а саме – 16) було перейменовано на технікуми підготовки культурно-освітніх працівників. Поступово вони ставали обласними або районними осередками культурно-освітньої роботи. Часто базою для даної системи культурно-освітніх навчальних закладів ставали двохрічні чи трирічні політосвітні школи, які активно діяли у Київській, Харківській, Дніпропетровській, Одеській, Вінницькій і Донецькій областях та мали іноді до 280 учнів у кожній [3, с. 72–73].

Отже, в Україні до середини 1930-х рр. бібліотечні кадри середньої кваліфікації готували бібліотечні відділення педтехнікумів, технікумів комуністичної освіти, шкіл і технікумів політосвіти, радпартшкіл, не враховуючи різноманітних курсів, які підвищували професійний рівень фахівців. Зокрема, технікуми також організовували одно- та шестимісячні курси, переважно, для сільських бібліотекарів. Однак, технікуми комуністичної освіти та політосвіти випускали недостатньо кваліфікованих бібліотекарів, які часто були байдужі до бібліотечної справи, не мали зацікавленості до її розвитку, до книги взагалі. Загалом, кількість культосвітніх фахівців, у тому числі – бібліотечних, яких готували технікуми політосвіти була незначною. Наприклад, у 1933–1934 рр. у технікумах політосвіти в Україні вчилася 860 студентів, а випуск фахівців становив 170 осіб на рік. Проте, після постанови ЦВК та Раднаркому від 26 липня 1934 р. «Про роботу масових бібліотек» у наступному навчальному році в зазначених закладах вчилася вже 1240 студентів [10, с. 195]. Згідно постанови суттєво збільшувалися асигнування на діяльність бібліотек та підготовку бібліотечних кадрів, зокрема було передбачено відкриття нових бібліотечних технікумів. Друга пол. 1930-х рр. стала періодом становлення системи масової професійної бібліотечної освіти в Україні. Якісно новий рівень підготовки бібліотечних кадрів був обумовлений значними потребами держави у розвитку економіки, освіти, культури, науки, ідеології. Таким чином, протягом 1920–1930-х рр. в Україні сформувалася майбутня система середніх спеціальних культурно-освітніх навчальних закладів.

Збільшення контингенту учнів у школах політосвіти відбулося після запровадження постанови Ради Народних Комісарів УРСР від 2 вересня 1937 р. «Про організацію політосвітніх шкіл» [3, с. 72–73]. За цією постановою Харківський, Черкаський та Олександрійський технікуми політосвіти було перейменовано у політосвітні школи. Розпочавши свою роботу в системі Наркомосу України, вони у 1940-х рр. були передані у підпорядкування Комітету у справах мистецтв при Раднаркомі України. Загалом, стан і розвиток діяльності політосвітніх навчальних закладів можна більш детально дослідити на прикладах вивчення історії становлення окремих технікумів і шкіл політосвіти. Наприклад, одним з перших політосвітніх навчальних закладів в Україні був Кам'янець-Подільський політосвітній технікум, який був відкритий на поч. 1930-х рр. на 100 слухачів [6, с. 84]. Втім, відомостей про його діяльність у 1930-х рр. залишилося дуже мало. Лише після звільнення від німецько-фашистської окупації робота технікуму увійшла у звичайну колію. У 1944–1945 н.р. студентами Кам'янець-Подільського технікуму політосвіти на перший курс бібліотечного та клубного відділів було зараховано 47 осіб, на другий курс – 14. У наступному навчальному році на перший курс бібліотечного відділу було зараховано 25 осіб, переведено на другий курс – 16, на третій – 14 студентів. Навчання в технікумі було платним, проте, було багато пільговиків. За один семестр студенти сплачували 75 крб. (для порівняння – завідувач кабінетом бібліотекознавства цього ж технікуму отримував 50 крб. (надалі – 125 крб.) на місяць). Студентам-відмінникам (сім осіб) було встановлено підвищену стипендію у 100–125 крб. на місяць. За пропуск занять без поважної причини зі стипендії утримувалось від 3 до 4,5 крб. [6, с. 84]. При подальших порушеннях дисципліни учнів виключали з технікуму. Наприклад, протягом першого півріччя 1945–1946 н.р. було виключено зі списків студентів бібліотечного відділу з першого курсу – чотири особи, з третього курсу – дві. Виконання своїх обов'язків вимагали не тільки від студентів, а й від усіх працівників технікуму. Наприклад, за відсутність викладачів та інших працівників закладу на робочому місці, за пропущені дні вираховували заробітну плату, а надалі, при повторних випадках, справа могла бути передана до суду. Діяла й система стимулювання навчального процесу і викладацької роботи: премії, подарунки, подяки тощо. Виробничу практику студенти третього курсу проходили протягом місяця з відривом від навчання. У 1947 р. за постановою № 190 Ради міністрів УРСР Кам'янець-Подільський технікум політосвіти, як і більшість інших політосвітніх технікумів, було переймено-

вано на технікум підготовки культурно-освітніх працівників.

Однією з провідних політосвітніх шкіл в Україні була Харківська школа політосвіти, що розпочала свою роботу 1 жовтня 1935 р. в приміщенні Харківського бібліотечного інституту. На організаційно-масовому та бібліотечному відділеннях навчалось приблизно 300 осіб, які, здебільшого, мали освіту на базі семирічної школи [13]. Цікаво, що саме у 1935 р. в країні відбувся перший випуск десятикласників. У Харківській школі політосвіти навчалися протягом трьох років слухачі майже з усіх областей України та переважна більшість була з Донеччини. Школа мала гуртожиток, який розміщувався у двох приміщеннях барачного типу, але забезпечити місцями всіх учнів не було можливості, і частина учнів мешкала на приватних квартирах. У 1936–1937 н.р. учнівський склад Харківської школи політосвіти поповнився за рахунок приєднання ліквідованого Харківського технікуму журналістики. У школі політосвіти активно розгорталось громадсько-політичне життя, заохочувалися фізкультура і спорт, активно діяли колективи художньої самодіяльності, зокрема, був свій хор, струнний оркестр, драматична, образотворча та літературна студія. Харківська школа політосвіти проіснувала шість років (1935–1941) і за цей час підготувала понад 600 культурно-освітніх фахівців, які працювали в клубах і бібліотеках [13]. За роки свого існування цей навчальний заклад встиг здобути визнання і стати методичним центром навчальної роботи, бо працювали в ній досвідчені, висококваліфіковані викладачі. Після звільнення Харкова від окупації у жовтні 1944 р. за постановою Ради народних комісарів УРСР школа політосвіти відновила свою роботу вже як технікум політосвіти з відділами бібліотечної і клубної роботи. З 1947 р. технікум, що розмістився в приміщенні Харківського бібліотечного інституту, працював у другу зміну до 22-ої години. За наступні 10 років роботи технікум підготував 1300 організаторів-методистів клубної роботи та бібліотекарів масових бібліотек [13]. У 1955 р. за Постановою Ради Міністрів УРСР, технікум переведено до м. Гадяч і перейменовано в Гадяцький технікум підготовки культурно-освітніх працівників, де готували фахівців за тими ж двома напрямками спеціалізації: клубна та бібліотечна справа. За Постановою Міністерства культури УРСР, з весни 1961 р. технікум перейменовано в Гадяцьке культурно-освітнє училище (нині – Гадяцький коледж культури і мистецтв ім. І. П. Котляревського.).

До Великої Вітчизняної війни, у грудні 1939 р., було також відкрито Львівську школу політосвіти та бібліотечну школу, які діяли на зразок курсів. Війна перервала навчання студен-

тів та розвиток діяльності навчальних закладів. У вересні 1944 р. згідно наказу № 1248 Наркомосу України на базі школи політосвіти та бібліотечної школи було створено Львівський технікум політосвіти, який готував фахівців за двома спеціальностями «бібліотечна справа» та «клубна робота». Проте, протягом свого існування навчальний заклад неодноразово змінював свою назву: Львівський технікум політосвіти (1945–1948), Львівський культурно-освітній технікум (1948–1966), Львівське культурно-освітнє училище (1967–1991) і т.д. Нині – це Львівський коледж культури і мистецтв.

Постановою Ради народних комісарів УРСР від 8 травня 1940 р. «Про організацію музеїв і бібліотек у західних областях України» передбачалося відкриття бібліотечних шкіл у Львові та Тернополі. У 1941 р. уряд планував додатково відкрити бібліотечні школи в Кіровоградській, Дніпропетровській та Кам'янець-Подільській областях, де навчалися б не менше 90 студентів у кожному закладі. На думку Н. Новікової, до Другої світової війни бібліотечні кадри готували два бібліотечні інститути (Харківський бібліотечний та Одеський Політосвітній), 9 бібліотечних шкіл, 7 бібліотечних технікумів [12, с. 3–4]. Однак, сталому розвитку країни завадила війна, з початком якої багато бібліотечних та педагогічних технікумів, шкіл та технікумів політосвіти було ліквідовано, а деякі з них продовжували діяти в умовах евакуації. Багатьом їх учням в евакуації було надано можливість перевестись на другий або третій курси інших бібліотечних технікумів. Завідуючим обласними відділами народної освіти було наказано надавати можливість викладати директорам, завідуючим навчальною частиною, викладачам політосвітніх шкіл, що підлягали ліквідації, у бібліотечних та педагогічних технікумах, училищах та середніх школах. У роки війни термін навчання у технікумах та школах політосвіти, як і в більшості навчальних закладів країни, було зменшено.

Надалі, протягом звільнення від німецько-фашистських загарбників території України в обласних і районних центрах поступово відкривалися вищі та середні спеціальні навчальні заклади, зокрема – технікуми політосвіти, які були започатковані або відновлені у Донецьку, Каневі, Дубно, Чернівцях, Дніпропетровську, Херсоні та в інших містах України. У 1944–1945 рр. в Україні вже працювало 13 технікумів політосвіти (Харківський, Дніпропетровський, Одеський, Херсонський, Мелітопольський, Сталінський, Олександрійський, Кам'янець-Подільський та ін.). Наприклад, у 1944 р. було створено технікум політосвіти у м. Білгород-Дністровську, який у 1957 р. було перенесено у м. Канів і в подальшо-

му перейменовано на Канівське училище культури і мистецтв Черкаської обласної ради (нині – Канівське училище культури і мистецтв). Так само у 1944 р. було створено в Херсоні технікум політосвіти, що надалі був перейменований в культурно-освітнє училище (нині – Херсонське училище культури). Так само, у 1944 р. було започатковано Дніпропетровський технікум політосвіти, який потім було перейменовано на технікум підготовки культурно-освітніх працівників, що готував кадри для клубних закладів та масових бібліотек (нині – Дніпропетровський коледж культури). У Теревовлі після звільнення міста у 1944 р. було відкрито Теревовлянський технікум політосвіти з двома відділами (клубний і бібліотечний). Заснуванню технікуму передувала діяльність у місті бібліотечної школи (1940), в якій до 1941 р. навчалось приблизно 90 учнів. Так само, як і більшість інших, у 1947 р. технікум було перейменовано на технікум підготовки культурно-освітніх працівників, а у 1961 р. – на культурно-освітнє училище. Незважаючи на те, що відразу після звільнення від фашистської навали в країні розгорнувся рух за відновлення і відбудову власними силами навчальних приміщень, більшість із зазначених технікумів не мали власних навчальних аудиторій і гуртожитків. Навчання проводились у другу зміну, переважно, в приміщеннях шкіл. Не вистачало навчальних кабінетів, підручників, методичних матеріалів, книжок в початкових бібліотеках (відносно кращий стан мали бібліотеки Київського, Ніжинського, Харківського, Теревовлянського та Одеського технікумів політосвіти). Через незадовільні матеріально-побутові умови у післявоєнні роки наприкінці кожного навчального року частина учнів була змушена залишати навчання. Так, наприклад, у Дніпропетровському технікумі політосвіти наприкінці 1945/1946 н.р. на першому курсі бібліотечного відділу з 31 учня залишилось 26, у Львівському – з 27 студентів залишилось 18 [12, с. 4]. До того ж, залишалася гострою потреба у бібліотечних і викладацьких кадрах. Кваліфікованих бібліотечних кадрів як з вищою, так і спеціальною середньою освітою наприкінці війни було зовсім мало. На бібліотечну роботу, особливо в низову мережу, прийшло багато працівників, які не мали належної освіти та стажу бібліотечної роботи. Так, у 1945 р. з 746 бібліотечних працівників районних та міських бібліотек 16-ти областей вищу освіту мали всього 35 осіб, незакінчену вищу – 78, середню – 334, а інші 299 були без повної середньої освіти. Більшість працівників у цих бібліотеках (448) мали бібліотечний стаж менше трьох років, 88 – від 3 до 5 років, 210 – понад п'яти років [12, с. 4].

У 1946 р. Комітету у справах культурно-

освітніх установ було підпорядковано 15 технікумів політосвіти (з них 11 у східних та 4 у західних областях), які готували фахівців для керівної роботи в культосвітніх установах середньої ланки та завідувачів і бібліотекарів масових бібліотек [11, с. 33]. Для задоволення зростаючої потреби у кваліфікованих бібліотечних спеціалістах, при технікумах були організовані постійно діючі щомісячні курси. У 1946 р. Рада Міністрів УРСР порушила клопотання перед Радою Міністрів СРСР про відкриття нових технікумів політосвіти з клубним та бібліотечним відділами у м. Дубно Рівненської обл., м. Мукачеві Закарпатської обл. та м. Чернівці. Наприклад, у Мукачеві у серпні 1946 р. було засновано технікум політосвіти в складі трьох відділів: бібліотечної справи, клубної роботи і художньої самодіяльності, на які планувалося прийняти 120 осіб. Проте, незабаром технікум перенесли в м. Хуст, а потім – в м. Ужгород. Лише навесні 1947 р. на відділ бібліотечної справи вдалося набрати одну групу у кількості 36 осіб [9].

Отже, у другій пол. 1930–1940-х рр. в Україні було створено низку технікумів і шкіл політосвіти, що представляла собою мережу стаціонарних державних середніх спеціальних навчальних закладів для підготовки політосвітніх кадрів середньої ланки (організаторів культурно-освітньої роботи, завідувачів будинків культури, клубів, масових бібліотек тощо). Загалом, бібліотечні відділення у відповідних технікумах почали організовувати з другої пол. 1920-х рр., куди приймали абітурієнтів, переважно, на базі неповної середньої освіти (у 1930–1940-х рр., переважно, – семи класів) для здійснення підготовки фахівців середньої кваліфікації для сільських, районних, міських, дитячих та інших книгозбірень. У цілому, на 1947 р. в країні навчалось 2990 осіб, з яких 1627 – на бібліотечному відділенні.

До Другої світової війни та у післявоєнний період у навчальних програмах бібліотечних відділень шкіл і технікумів політосвіти, як і в інших середніх спеціальних бібліотечних навчальних закладах, поряд з теоретичною підготовкою, значну увагу приділяли практичному засвоєнню навчального матеріалу та опрацюванню певних професійних навичок і вмінь. Навчальні плани з курсів «Загальна бібліографія», «Галузева бібліографія», «Організація фондів і каталогів», «Бібліографія та комплектування» та інші були розроблені таким чином, що теоретичний матеріал невдовзі закріплювався на практиці. Практичне засвоєння теоретичного матеріалу відбувалося безпосередньо у бібліотеках два рази на тиждень. На третьому курсі практика протягом місяця проходила з відривом від навчання. Незважаючи на очевидний прогрес у після-

воєнне десятиліття, повністю вирішити проблему кадрового забезпечення масової бібліотечної мережі все ж не вдалося. Негативними факторами бібліотечної політики у кадровій сфері були: недостатня оплата праці бібліотекарів, незначна престижність професії, зайва заідеологізованість освітнього процесу, періодичні кадрові чистки фахівців.

У 1961 р. колегія Міністерства культури УРСР визнала, що оскільки в технікумах підготовки культосвітніх працівників немає жодного технічного предмета, то недоцільно називати їх технікумами. До того ж, оскільки з точки зору організації навчального процесу вони наближені до музичних і театральних училищ, то варто перейменувати всі технікуми підготовки культосвітніх працівників на культурно-освітні (культосвітні) училища. Проте, відомо, що в СРСР ще у 1962 р. діяло 17 бібліотечних технікумів і 62 бібліотечних відділення в культосвітніх школах і училищах [15, с. 232].

Отже, у другій пол. 1930–1940-х рр. в Україні сформувалася система середньої спеціальної бібліотечної освіти, що складалася не лише з курсів підготовки та перепідготовки спеціалістів, а й з низки спеціальних навчальних закладів (різних видів технікумів і шкіл, що готували бібліотекарів), зокрема, з мережі окремих політосвітніх технікумів і шкіл. На навчальній базі бібліотечних, політосвітніх, культосвітніх технікумів успішно розвивалася спеціалізація бібліотекарів для різних видів бібліотек. Наприклад, у другій пол. 1940-х на бібліотечних відділеннях Київського, Харківського, Одеського та Львівського культосвітніх технікумів вже була спеціалізація з підготовки бібліотечних фахівців для дитячих та шкільних книгозбірень. Мережа політосвітніх технікумів та шкіл була однією з ланок з підготовки бібліотечних фахівців середньої кваліфікації, що готувала кваліфікованих бібліотекарів для державних масових, наукових і профспілкових книгозбірень. В першу чергу, зазначені технікуми задовольняли потреби у бібліотечних фахівцях певної області. Підготовка бібліотечних фахівців у технікумах та школах політосвіти стала однією з базових основ створення кадрового ресурсу бібліотекарів середньої ланки кваліфікації для книгозбірень різних типів і видів (переважно, для масових, зокрема – сільських бібліотек).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березюк Н. Бібліотечна освіта в Україні: (сторінки історії). Бібл. вісн. 2000. № 1. С. 32–35.
2. Бурба О. Більше уваги роботі бібліотечних технікумів. Б-ка у соціаліст. будівництві. 1934. № 9. С. 12–14.
3. Волков С. М. Інституціалізовані соціокультурні системи: регіональна специфіка та динаміка. Київ: Інститут культурології НАМ України, 2010. 248 с.
4. Гриневиц Л. Єврейське національно-культурне відродження 1920-х–1930-х рр. в УСРР у «прокрустовому ложі» більшовицької ідеології. Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвід. зб. наук. пр. 2004. Вип. 12. С. 225–233.
5. Добренко Е. А. Формовка советского читателя: социальные и эстетические предпосылки рецепции советской литературы. Санкт-Петербург: Гуманитар. агентство «Акад. проект», 1997. 320 с.
6. Климчук Л. В. Внесок Кам'янець-Подільського технікуму політосвіти в становлення бібліотечної освіти на Хмельниччині у перші повоєнні роки. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство*. 2015. Вип. 4. Кам'янець-Подільський: КПНУ, 2015. С. 83–86. – URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/314/Климчук>
7. Коваленко І. Установи політосвіти на Харківщині. Харків, 1927. 34 с.
8. Левченко В. В. Еврейское высшее образование в Одессе (1917–1930-е гг.): история, опыт, традиции. Иудаика в Одессе: сб. ст. по итогам работы программы по иудаике и израилеведению Одесского нац. ун-та им. И. И. Мечникова / ОНУ им. И. И. Мечникова, Филос. фак., Израильский культурный центр; редкол.: И. В. Голубович [и др.]. – Одесса: Фенікс, 2013. Вип. 2. 2013. С. 6–27. URL: <https://www.migdal.org.ua/migdal/events/science-confs/6/17449/>
9. Міщанин В. Становлення радянської культурної мережі в Закарпатській області у повоєнні роки. Україна модерна: Міжнародний інтелектуальний часопис. URL: <http://uamoderna.com/md/mishchanyn-sovietization-of-zakarpattia>
10. На фронті культури. Київ: Рад. школа, 1935. 264 с.
11. Новікова Н. Кадрові ресурси дитячих бібліотек України в 40–60-х роках ХХ ст. *Вісник Книжкової палати*. 2000. № 1. С. 32–34.
12. Новікова Н. Професійне становлення бібліотечного спеціаліста: (з історії формування кадрів дит. б-к України: 40–60-ті роки ХХ ст.). *Світ дит. б-к*. 2003. № 1. С. 3–6.
13. Петренко О. Історія коледжу. *Сайт Гадяцького коледжу культури і мистецтв ім. І. П. Котляревського*. URL: <https://guc.org.ua/uchylyshche/istoriia-uchylyshcha/>
14. Соколова Е. Д. Библиотечные кадры в реконструктивный период. *Библиотековедение*

и библиография. 1930. № 1-2. С. 35-41.

15. Цареградский И. М. Библиотечно-библиографическое образование. Педагогическая энциклопедия / гл. ред. А. И. Каиров и Ф. Н. Петров. Москва: Советская энциклопедия, 1964. Т. 1. С. 230-234.
- REFERENCES**
1. Bereziuk, N. (2000). Biblioteczna osvita v Ukraini: (storinky istorii) [Library education in Ukraine: (history page)]. *Bibl. visn.* [Library Bulletin]. 1, 32-35 [in Ukrainian].
 2. Burba, O. (1934). Bilshe uvahy roboti biblioteknykh tekhnikumiv [More attention to the work of library colleges]. *Biblioteka u sotsialist. budivnytstvi* [Library in socialist construction], 9, 12-14 [in Ukrainian].
 3. Volkov, S. M. (2010). Instytualizovani sotsiokulturni systemy: rehionalna spetsyfika ta dynamika [Institutionalized socio-cultural systems: regional specificity and dynamics]. Kiev: Instytut kulturolohii NAM Ukrainy [in Ukrainian].
 4. Hrynevych, L. (2004). Yevreiske natsionalno-kulturne vidrodzhennia 1920-kh-1930-kh rr. v USRR u «prokrustovomu lozhi» bilshovytskoi ideologii [Jewish national and cultural revival of the 1920s-1930s in the USSR in the «Procrustean Lodge» of Bolshevik ideology]. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky, Issue 12*, 225-233 [in Ukrainian].
 5. Dobrenko, E. A. (1997). Formovka sovetskogo chitatelya: social'nye i esteticheskie predposylki recepcii sovetskoy literatury [Shaping the Soviet reader: social and aesthetic prerequisites for the reception of Soviet literature]. St. Petersburg [in Russian].
 6. Klymchuk, L. V. (2015). Vnesok Kam'ianets-Podilskoho tekhnikumumu politosvity v stanovlennia bibliotечноi osvity na Khmelnychchyni u pershi povoienni roky. *Naukovi pratsi Kam'ianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Ser.: Bibliotekoznavstvo. Knyhoznnavstvo.* Kam'ianets-Podilskyi: KPNU, Issue 4, 83-86. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/314/Klymchuk> [in Ukrainian].
 7. Kovalenko, I. (1927). Ustanovy politosvity na Kharkivshchyni [Political education institutions in Kharkiv region]. Kharkiv [in Ukrainian].
 8. Levchenko, V. V. (2013). Evreyskoe vysshee obrazovanie v Odesse (1917-1930-e gg.): istoriya, opyt, tradicii [Jewish Higher Education in Odessa (1917-1930s): history, experience, traditions]. *Iudaika v Odesse: sb. st. po itogam raboty programmy po iudaice i izrailevedeniju Odesskogo nac. un-ta im. I. I. Mechnikova.* Odessa: Feniks, Issue 2, 6-27. URL: <https://www.migdal.org.ua/migdal/events/science-confs/6/17449/> [in Russian].
 9. Mishchanyn, V. Stanovlennia radianskoj kulturnoi merezhi v Zakarpatskii oblasti u povoienni roky [Establishment of a joyful cultural measure in Transcarpathian region] *Ukraina moderna: Mizhnarodnyi intelektualnyi chasopys.* URL: <http://uamoderna.com/md/mishchanyn-sovietization-of-zakarpattia> [in Ukrainian].
 10. Na fronti kultury (1935). [At the front of culture]. Kiev [in Ukrainian].
 11. Novikova, N. (2000). Kadrovi resursy ditiachykh bibliotek Ukrainy v 40-60-kh rokakh XX st. [Human resources of children's libraries of Ukraine in the 40-60's of the XX century]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty*, 1, 32-34 [in Ukrainian].
 12. Novikova, N. (2003). Profesiine stanovlennia bibliotечноho spetsialista: (z istorii formuvannia kadrov dyt. b-k Ukrainy: 40-60-ti roky XX st.) [Professional formation of a library specialist: (From the history of the formation of the personnel of children libraries of Ukraine: 40-60-ies of the XX century)]. *Svit dyt. b-k* [The world of children's libraries], 1, 3-6 [in Ukrainian].
 13. Petrenko, O. Istoriia koledzhu [College history] *Sait Hadiatskoho koledzhu kultury i mystetstvo im. I. P. Kotliarevskoho.* URL: <https://guc.org.ua/uchylyshche/istoriia-uchylyshcha/> [in Ukrainian].
 14. Sokolova, E. D. (1930). Bibliotecznye kadry v rekonstruktivnyj period [Reconstruction library personnel]. *Bibliotekovedenie i bibliografija*, 1-2, 35-41 [in Russian].
 15. Caregradskiy, I. M. (1964). Bibliotечно-bibliograficheskoe obrazovanie [Library bibliographic education]. *Pedagogicheskaja jenciklopedija.* Moscow: Sovetskaja jenciklopedija, Vol 1, 230-234 [in Russian].